

Det hellige

Isak Krab Koed og Jacob Bech Joensen

Hvad der er helligt for én, er ikke nødvendigvis helligt for en anden, og nogle gange opfatter flere parter det samme som helligt, men fra forskellige standpunkter. Det er rimeligvis en banal kendsgerning, som ikke desto mindre op gennem historien har givet anledning til ikke så få konflikter. I den mere fredelige ende af spektret finder man den direkte anledning til dette nummer af *Kritisk Forum for Praktisk Teologi*, nemlig Folketingets beslutning fra 2023 om af afskaffe Store bededag som helligdag i Danmark (den er stadig en helligdag på Færøerne og i Grønland). Udover at mange kirkelige røster fandt det kontroversielt, at man politisk kunne beslutte at afskaffe en kirkelig helligdag, mødte beslutningen modstand fra både det private og offentlige arbejdsmarked, fordi den sædvanlige “bededagsferie” blev reduceret til en almindelig weekend. Protesterne var altså både religiøst og sekulært begrundet, og dermed var bededagens hellighed det på en måde også.

At begrebet hellighed (at noget er helligt) kan tillægges forskellige betydninger, er ikke nyt. Etymologisk er ordet hellig ifølge *Den Danske Ordbog* afledt af det norrøne “heilagr” og det tyske “heilig”, som igen er afledt af ordet “hel”, men betydningsudviklingen er mangefacetteret. Til eksempel oplister netop *Den Danske Ordbog* ikke færre end fem hovedbetydninger.¹ I kristeligt, kirkeligt sprog betegner “det hellige” Gud eller noget, som tilhører Gud; religionsfænomenologisk betegner det noget, som er udskilt fra det almindelige, verdslige samfund; og endelig har det en bred, folkelig betydning som noget dyrebart, fredet og ukrænkeligt.

1. Den Danske Ordbog online: <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=hellig>. Sidst set d. 05.01.25.

Det er næppe kontroversielt at hævde, at alle disse betydninger var på færde i debatten om Store bededag. Imidlertid er vores hensigt med hverken denne artikel eller dette nummer af *Kritisk Forum for Praktisk Teologi* at beskrive eller genoptage debatten. Derimod vil vi med debatten som bagtæppe forsøge at pege på, hvilke konsekvenser afskaffelsen af Store bededag har haft og fremdeles vil få for “det helliges” fortsatte betydningsudvikling i dansk kultur og kirkeliv.

En hævdvunden ret

Et væsentligt spørgsmål at rejse i denne sammenhæng må være, hvordan “det hellige” overhovedet bliver til. I en rent religiøs sammenhæng er det entydigt, at det udgår fra den guddom, religionen tilbeder: Moses modtog stentavlerne med Dekalogen direkte fra Gud, og derfor var stentavlerne hellige. Men ligesom Moses, da han kom ned fra Sinai-bjerget, måtte sande, at disse nyvundne helligdomme skulle konkurrere med det utålmodige folks afgud, kan nutidens helligdomme – i det mindste i sekulariserede samfund som det danske og velsagtens i hele den vestlige verden – ikke forvente at have en eksklusiv status. Det, som er helligt for én, er som nævnt ikke nødvendigvis helligt for en anden, og samtidig udgår det, som opnår status som helligt, altså heller ikke nødvendigvis fra en gud. Således viser professor emeritus i religionsvidenskab Hans Jørgen Lundager Jensen i sit bidrag til dette nummer, som han kalder et “rekviem over Store Bededag”, hvordan både noget profant kan gøres helligt og noget helligt profant, og at der er forskellige syn på, hvorvidt hellighed må forstås som et kollektivt eller et individuelt fænomen: om det er en individuel oplevelse, som breder sig ud i et kollektiv, eller om det er en kollektiv overbevisning, som etablerer sig i enkeltpersoner.

Hans Jørgen Lundager Jensen beror i høj grad på to religionshistoriske sværvægttere, nemlig tyske Rudolf Otto og franske Émile Durkheim, hvis opfattelser han redegør omhyggeligt for. Men idet han med deres tænkning som grundlag fokuserer på en rent religionshistorisk og -fænomenologisk begrebsafklaring, finder vi det både rimeligt og relevant her – som et supplement – også at nævne begrebet civilreligion. Hvor Otto og Durkheim skrev i begyndelsen af 1900-tallet, introducerede den franske filosof

Det hellige

Jean-Jacques Rousseau dette begreb allerede i 1762, og 200 år senere, i 1967, blev det desuden populariseret af den indflydelsesrige amerikanske religionssociolog Robert N. Bellah. Det betegner en slags borgerlig religion, som opstår blandt et lands befolkning, hvor religiøse dogmer og værdier implicit kommer til udtryk i landets offentlige symboler og ritualer og på den måde udtrykker dets identitet og værdier. *Danmarks Nationalleksikon* giver en udmærket kort introduktion til civilreligion. Her bruges Folketingets åbning hvert år i oktober, som indebærer en gudstjeneste, som et eksempel på fænomenet. Leksikonet udpeger desuden en problemstilling, som minder om den, der knytter sig til "det hellige", nemlig hvorvidt ritualerne forstået som identitetsmarkører reelt vinder genklang i hele befolkningen:

“[Åbningsritualerne] understreger den særlige samhørighed, som det danske folk føler med deres stat og regering, og de skaber en forestilling om fællesskab, der adskiller “os” fra “dem”. Men samtidig rejser de spørgsmål om inklusion og eksklusion, særligt i et land, hvor mangfoldigheden stiger, og hvor flere borgere måske ikke deler den folkekirkelige baggrund”.²

Det er næppe urimeligt at hævde, at civilreligiøse elementer kan opnå status som hellige, såvel som kirkeligt set hellige elementer kan blive civilreligiøse identitetsmarkører. Det første er ikke så tydeligt herhjemme som i særligt USA, hvor det kan siges om blandt andet Uafhængighedserklæringen, mens det andet måske kan siges om nogle af folkekirkens gudstjenester og kirkelige handlinger: at de for mange danskere er forbundet med tradition og kulturel identitet mere end med en religiøs praksis (og altså udtryk for det, vi plejer at kalde kulturkristendom). Fællestrækket er, at det opstår blandt befolkningen, og at positionen som hellig eller helligdom er en slags hævdvunden ret.

2. Danmarks Nationalleksikon online: <https://lex.dk/civilreligion>. Sidst set d. 11.01.25.

Terror og fornøjelser

For Store bededag gjaldt det vel netop også, at den i nogen grad havde opnået sin status over tid. Dette antyder Hans Jørgen Lundager Jensen i hvert fald, idet han redegør for “bededagens genealogi”, altså afstamning, og kalder den en “stiltiende alliance imellem kirken og ‘lægfolkets’ privatsfære imod staten og økonomien”. En alliance, som derfor dels bar præg af det klassiske helligedstræk, Lundager Jensen beskriver som det terroristiske, altså dens teologiske indhold af bøn og faste og dens baggrund i behovet for at gøre bod, dels bar præg af en række praksisser, som reelt havde karakter af folkelig fornøjelse – sådan som vi også på vores egen bededag ser det i skikkelse af blandt andet de varme hveder.

En pointe hos Lundager Jensen er, at de folkelige fornøjelser knyttet til bededagene med tiden fik overhånd. På den måde kan indholdsbestemmelsen af det hellige – her et helligt udsnit af tiden – altså forandre sig over tid. Det gælder naturligvis ikke kun for indholdet og forståelsen af de forskellige helligdage, men for det hellige som sådan. I professor emerita Kirsten Niensens artikel undersøger hun netop en sådan udvikling i ideen om det hellige – nærmere sagt i gamle og nyere salmer i DDS og på salmer.dk – og finder her, at selv om gamle og nyere salmer deler mange teologiske forudsætninger i deres brug af fænomenet hellighed, kan en bevægelse i opfattelsen af det hellige også konstateres. Således viser Nielsen, at nyere salmer i højere grad end de ældre taler konkret om det hellige og knytter det til hverdagslige situationer, samt at det, som måske med Lundager Jensen kunne karakteriseres som det terroristiske aspekt af helligheden, betones i mindre grad, idet “grundtonen er præget af tillid”, når det hellige tematiseres i nyere den nyere salmedigtning.

Hos Lundager Jensen finder man også en bestemmelse af det hellige, som kan siges at være en grundproblematik i det bidrag om Israel-Palæstina-konflikten, som professor Gorm Harste leverer. Her skriver han denne konflikts historie med udgangspunkt i en række jødiske specialister, der er kritiske overfor Israels ageren, og påpeger, at disse specialister – på grund af opfattelsen af Israel som helligt land – overhøres i den offentlige drøftelse af konflikten. For hvis dette er tilfældet, kan det vel netop skyldes den opfattelse af det hellige som tabuiseret og derfor urørligt, som Lundager Jensen redegør for i sin fremskrivning af, hvordan det at lægge noget ind i temp-

let er en måde at tage det ud af cirkulation på. Så hvad der hos Lundager Jensen altså handler om det hellige som en undtagelse fra den økonomiske cirkulation, kan således måske også siges om den politiske ditto. Hvad det måtte betyde for vores bedømmelse af konflikten, er i så fald værd at være bevidst om.

Det skjulte hellige

Et fællestæk i Nielsen, Lundager Jensen og Harstes bidrag, som falder i tråd med de indledende religionssociologiske overvejelser, er en undertone af forskellige menneskelige erfaringer med “det hellige”. At det for eksempel kan være personlige eller kollektive erfaringer, som giver grobund for opfattelser af og holdninger om, hvad der er og ikke er helligt.

Selve hellighedsoplevelsen træder som antydning tydeligt frem i Kirsten Nielsens analyse af især de nyere salmer. Det hellige knyttes til dagliglivet og hverdagens foreteelser, og salmerne fremstår som en slags lyriske delagtiggørelser i forskellige sansninger, som åbner for denne erfaring. I sig selv er dette næppe et egentligt nybrud, men til Nielsens egne konklusioner kan man måske knytte overvejelser om, hvorvidt de nyere salmer i forhold til de ældre reflekterer en individuel mere end en kollektiv erfaring.

Et særligt træk ved salmerne er sprogbugen, som til tider kan være fordrende og derfor få betydning for, hvorvidt salmens behandling af for eksempel “det hellige” vækker genklang hos læseren. Mange nyere salmer rummer ord og begreber, hvis betydning rimeligvis kan siges at være gået i arv fra ældre salmer og desuden rumme teologiske og kristeligt-dogmatiske betydningslag, som det måske kræver visse forkundskaber at få det fulde udbytte af. I den henseende har det ofte været diskuteret, hvorvidt de klassiske salmer kan blive ved med at være aktuelle: om for eksempel nogle af de gamle høstsalmer, trods deres kraftfulde sindbilleder af menneskelivet, mister deres aktualitet i takt med den øgede urbanisering. Da dette emne tidligere har været behandlet i *Kritisk Forum for Praktisk Teologi*, nemlig

over to numre om “opbrud i salmeskatten”,³ er det først og fremmest spørgsmålet om forkundskaber, som redaktørerne ønsker at inddrage her:

Sagen er, at ikke alene salmer, men i det hele taget megen litteratur, herunder film, rummer bibelske temaer, parafraseringer og gendigtninger, teologiske refleksioner eller ligefrem kristen forkyndelse, som imidlertid ikke uden videre lader sig opdage. Det ser man i blandt andet C.S. Lewis, J.R.R. Tolkien og Karen Blixens forfatterskaber, som nok endda fremstår som temmelig prominente eksempler, og i nyere tids dansk litteratur ser man det hos blandt andre Peter Seeberg (1925-1999), som i år ville være fyldt 100 år. Netop Seeberg er interessant på grund af hans grundlæggende optagethed af eksistentialismen, og fordi han i værker som romanen *Fugls føde* (1957) og novellesamlingen *Eftersøgningen og andre noveller* (1962) viser en sans for menneskelivets hellighed. Dette bliver foldet ud i et bidrag af præst, forfatter og litteraturanmelder Kristian Østergaard, som portrætterer Seebergs forfatterskab med fokus på det, han kalder Seebergs “bedragerisk enkle stil”: en umiddelbar hverdagsrealisme, som åbner for eksistentielle og religiøse refleksioner.

Selv om “det hellige” ikke som sådan er omdrejningspunktet for Seeberg-artiklen, lyser Østergaards synliggørelse af det, man kan kalde “det skjulte hellige”, tilbage på både Harste, Lundager Jensen og Niensens bidrag. For læsere af dette nummer af *Kritisk Forum for Praktisk Teologi* kan det måske give anledning til et fornyet blik på både den litteratur, den salmesang og de samfundsmæssige strømninger, som såvel den teologiske samtale som et givent lokalt kirkeliv til enhver tid uundgåeligt vil være påvirket af: Hvad er det, der former os og vores syn på, hvad vi holder helligt? Hvorfor er det, vi opfatter som helligt, ikke nødvendigvis helligt for andre? Og hvad vil det overhovedet sige, at noget er helligt? – Det må kunne give stof til mangen en samtale, prædiken, studiekreds, sogneaften.

Vi ønsker læseren god fornøjelse!

3. Se <https://www.kfpt.dk/pub/eycl773a/release/1> og <https://www.kfpt.dk/pub/aon6dx6i/release/1?readingCollection=39088f74>.